

ВІДГУК

офіційного опонента дисертації **Якимчук Олени Миколаївни “Ментальні основи творчості українських композиторів кінця XX - першої половини XXI століття: семіотичний дискурс”** на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 17.00.03 - Музичне мистецтво

Кожна дисертаційна робота, як відомо, є не лише сумою наукових фактів чи методологічних рішень, а насамперед відображає шлях інтелектуального зростання свого автора. У випадку з докторським дослідженням Олени Якимчук цей доволі складний і сповнений внутрішньої динаміки процес постає особливо наочно. Свого часу я мала приємність бути учасником захисту її кандидатської роботи. Вже тоді визначився власний дослідницький вектор авторки, яка ретельно збирала і осмислила як *системну цілісність* музичне життя регіонального осередку української культури. Нинішнє дослідження репрезентує дивовижне масштабування наукового пошуку — від суто історичної проблематики, пов'язаної із минулим одного регіону, авторка здійснює рішучий крок до аналізу сучасності. Об'єктом її уваги постає живий феномен національної ментальності у вітчизняній композиторській творчості останніх десятиліть. Цей вихід у сучасне соціокультурне поле забезпечив підґрунтя для принципових теоретичних новацій, в яких семіотична методологія (якої дислідниця суворо та послідовно дотримується) вповні демонструє свій потужний евристичний потенціал. Перехід від локальної історії до сьогодення відкриває принципово нові горизонти бачення сучасного мистецького процесу, самого українського національного феномену загалом. Вибір такого проблемного ракурсу, як і мало відомий музичний матеріал, залучений до вивчення, визначив беззаперечну **актуальність теми дисертації** Олени Якимчук.

У часи доленосних історичних випробувань, які переживає сучасна Україна, питання національної ідентичності та ментальних констант культури набувають стратегічного значення. Композиторська творчість останніх десятиліть постає не просто художнім явищем, а потужним генератором національно налаштованої суспільної свідомості, простором смислотворення та опору. Додатковим аспектом актуальності рецензованої роботи також є гостра потреба в академічному осмисленні новітнього музичного буття не через дескриптивний (описовий) підхід, а через глибокий семіотичний аналіз. Саме цей інструментарій дозволяє авторці не просто фіксувати факти, а декодувати глибинні смисли новітнього музичного тексту, розглядаючи композиторську творчість як складну знакову систему, в якій пульсує українська ментальність. Дослідження того, як саме національна ментальність кодується і виражається у звукових структурах сучасних

українських композиторів різних генерацій, дозволяє заповнити суттєву прогалину в українському музикознавстві.

У цьому контексті звернення авторки до проблеми функціонування української музики як динамічної семіосфери постає надзвичайно своєчасним. Цілком слушною та фундаментальною є вихідна теоретична позиція здобувачки, згідно з якою культура, і зокрема композиторська творчість, розглядається як один із найбільш репрезентативних виявів ментальності, де *“фіксуються й транслиуються колективні уявлення, цінності та моделі світосприйняття”* (с. 29). Інтерпретація музики як форми символічної репрезентації ментальних структур дозволяє автору не лише узагальнити тристорічну тяглість композиторської традиції, а й вибудувати принципово нові ракурси аналізу творчості сучасних українських митців.

Концепція дисертації вибудована за принципом “від загальної теорії до одиничних здобутків конкретної художньої практики”. Багатоаспектно опрацьовується у дисертації ключове поняття ментальності. Ґрунтовні термінологічні студії, розлогі історичні ретроспективи, сміливі й водночас виважені екскурси у царини соціології, культурології, антропології, філософії та етнопсихології дозволяють авторці викристалізувати в презентованому дослідженні власну чітку дефініцію ментальності (с.35) й при цьому не заплутатися у лабіринтах суміжних дискурсів. Такий солідно закладений міждисциплінарний фундамент убезпечує роботу від понятійної розмитості. Здобувачка виявляє високу теоретичну культуру: вона не просто реферує наявні погляди, а структурує складне гуманітарне поняття, адаптуючи його до специфіки музичної аналітики. Це дозволяє їй оперувати категорією національної ментальності як чітким, строгим і дієвим аналітичним інструментом, а не абстрактною метафорою.

Окремої уваги заслуговує ґрунтовність історико-теоретичних настанов, маніфестованих у Розділі 1. На перший погляд, звернення автора до витоків семіотики, починаючи з античних філософських концепцій Платона та Аристотеля, може здатися зайвим для суто музикознавчої праці. Проте така віддалена “подорож у часі” є цілком виправданою з огляду на масштабність поставленої наукової проблеми. Простежуючи генезу семіотики як методологічної основи гуманітаристики від її філософських першоджерел, здобувачка не просто формально реконструює історію ідей, а закладає міцний епістемологічний фундамент для власного дослідження. Це дозволяє довести, що семіотичний підхід є не ситуативно обраним інструментарієм, а фундаментальним способом осмислення буття культури. Така методологічна ретельність дозволила в подальшому органічно поєднати точні семіотичні структури з категорією національної ментальності.

Науковою зрілістю відзначається також актуалізація фанероскопічного (феноменологічного) підходу Ч. Пірса (Розділ 1). Сама згадка категорії

фанерона як усього того, що є явним і відкритим для свідомості, дозволила авторці вийти за межі спрощеного текстологічного аналізу музики. Фанероскопічний ракурс Пірса, заснований на тріаді Першості (відчуття), Другості (факт) та Третьості (ментальний закон/знак), став для дисертанта надійним методологічним містком, який дозволив поєднати глибинні, часом позасвідомі пласти національної ментальності з конкретними знаковими структурами музичного тексту. Логічним і методологічно виправданим стає звернення авторки до концепції семіосфери Ю. Лотмана. У дисертації семіосфера інтерпретується як універсальна метамодель культурного простору, в якому функціонує та розвивається музичне мистецтво. Такий підхід дозволив дослідниці уникнути статичного, ізольованого розгляду музичних опусів, композиторських постатей. Натомість аналіз фокусується на вивченні музичного твору як динамічного феномена, що перебуває у постійному діалозі з культурним контекстом.

Логічним продовженням початкових теоретичних напрацювань постає Розділ 2, цілком присвячений образно-смісловим вимірам національної ментальності в українській культурі. Тут здобувачка здійснює надзвичайно важливий для всього дослідження перехід — від універсальних теоретичних категорій до їх безпосереднього проектування на національне буття. Олена Якимчук майстерно висвітлює особливості ментальності української нації (*“амбівалентність світовідчуття”*), розглядаючи її не як застиглу догму, а як динамічну соціокультурну систему. Авторка дисертації простежує історичну тяглість маркерів української ментальності від міфопоетичної фольклорної архаїки до композиторської практики XX століття. Особливої фахової ваги додає наявність чіткої методологічної матриці та семіотичного інструментарію, спрямованого на вичленування ментальних констант музичного мислення, зафіксованих у явищах української музики. Таке послідовне *“обживання”* хронотопу *особливого* дозволяє авторці підготувати надійне аналітичне підґрунтя для подальшого дешифрування конкретних *одиничних* художніх текстів, *унікальних* за своєю природою, довівши, що національна ментальність фіксується у специфічних індивідуально сприйнятих звукових та смислових кодах української музики.

Основним аналітичним масивом роботи (розділи 3–6) стає дослідження української музики у низці нарисів, де феномен національної ментальності не зводиться до спрощеного спільного знаменника, а розкривається через неповторні індивідуальні мовостилі окремих авторів. Особливої наукової ваги та репрезентативності цьому аналізу додає його унікальна географічна панорамність: у полі зору здобувачки постають провідні культурні осередки та ключові постаті нашої сучасної культури від Харкова до Львова, від Києва до Донеччини. У вимірі семантики та синтаксису музичної мови авторка глибоко розкриває феномен амбівалентності українського характеру, досліджуючи його на матеріалі блискучих, фактурно й образно багатих

фортепіанних творів Людмили Шукайло. Поруч із цим, дослідниця переконливо демонструє процеси актуалізації національної ідеї на інтонаційно-тематичному рівні у композиторському доробку Богдана Кривопуста, аналізуючи його новаторські обробки народних пісень та трансформацію корінних символів етнокультури. Важливим аналітичним зрізом є також виявлення семантичних модусів лірики у творчості Е. Бриліна та Олени Лис, де індивідуальне висловлювання постає як маркер національної чуттєвості.

Особливу глибину має реконструкція міфопоетичного світосприйняття, яку здобувачка визначає як наріжну ознаку філософської та художньо-естетичної позиції О. Ільницької. Авторка детально простежує, як міфологізація розгортається на жанровому, тематичному, тембральному та драматургічному рівнях, знаходячи свій апогей у проникливому аналізі вокального циклу «Сам на сам» на слова Василя Стуса.

Вимір прагматики релігійно-світоглядних ідей у дисертації розгортається на прикладі монументальних сучасних полотен, які концептуалізують буття нації крізь призму екзистенційних викликів. Зокрема, Олена Якимчук здійснює ґрунтовний аналіз хорової симфонії-перформансу «Осяяні чорним сонцем» Євгена Петриченка, виявляючи нові форми комунікації мистецтва зі слухачем у часи історичних зламів. Своєю чергою, прагматичний потенціал культурологічної парадигми «Схід – Захід» блискуче проаналізовано на матеріалі твору «Між Сходом і Заходом. Містерія народження» Богдана Сегіна, де музичний простір стає зоною філософського діалогу та ментального самоусвідомлення. Завдяки такому всеохопному та методологічно дисциплінованому аналізу, Олена Якимчук переконливо доводить, що національна ідентичність у сучасній музиці є поліфонічною: вона не зводиться до спрощених кліше, а пульсує в унікальній мовній системі кожного митця, відображаючи багатство й неподільну цілісність єдиного ментального коду України.

Оцінюючи дисертаційне дослідження Олени Якимчук як вагому, самобутню та безперечно завершену наукову працю, що відповідає найвищим академічним стандартам, у порядку наукової дискусії хотілось би запропонувати такі запитання:

1. Під час аналізу музичного матеріалу, де проходить межа між об'єктивним існуванням семіотичного знаку в партитурі та Вашою власною суб'єктивною дослідницькою інтерпретацією ментального змісту цього твору?

2. Останні роки досліджуваного у дисертації періоду позначені трагічними подіями війни в Україні. Як, на Ваш погляд, цей екстремальний історичний контекст відбився на трансформації музичного матеріалу та появі нових семіотичних маркерів у найсвіжіших творах українських композиторів?

Зауваження, які мають уточнюючий характер, не знижують загальну високу оцінку дисертації, а спрямовані на вдосконалення представленого цікавого і оригінального матеріалу. А саме - у Вступі при формулюванні завдань дослідження авторці варто було б уникати дієслів: “дослідити” та “проаналізувати”, оскільки аналіз і дослідження є процесом (інструментом) наукового пошуку для досягнення певного результату, завдання дисертації мають відображати конкретні проміжні результати цього процесу. На жаль, дисертантка не пропонує чітких критеріїв, за якими формувалася джерельна база, в тому числі музична, що створює враження певної випадковості у визначенні емпіричного матеріалу, для роботи такого рівня було б варто окреслити не тільки хронологічні або жанрові межі формування дослідницької вибірки, але й глибше мотивувати залучення обраних персоналій. Зокрема, звертає на себе увагу той факт, що більшість репрезентованих у дисертації митців (наприклад, Є. Петриченко, Б. Сегін, О. Ільницька, О. Лис, І. Небесний, Б. Кривопуст) народилися у 1970-х роках. Це покоління, чий період творчої зрілості та активного формування збігся з доленосними соціокультурними трансформаціями незалежної України. І чий композиторський доробок залишається й досі у тіні славетних шістдесятників та зухвалої композиторської молоді. Відповідно, процес ідентифікації цієї генерації — і як індивідуальних митців, і як особистостей — відбувався за особливими, вже усталеними траєкторіями, що безпосередньо вплинуло на способи трансляції національної ментальності в їхніх творах. Ширше теоретичне обґрунтування саме цього «поколінневого» зрізу вибірки в тексті дисертації дозволило б ще яскравіше висвітлити закономірності розвитку української музики. Нарешті, високо оцінюючи задіяний у дисертації велетенський міждисциплінарний масив інформації, вичерпну представленість мистецьких явищ та імен, праць науковців, все ж таки зазначу, що в деяких фрагментах дисертації текстове поле зміщується у бік переказу загально відомих фактів чи лінійної констатації напрацьованої історії української музики, ніби авторка намагається заново “перемотати всю катушку історії” від витоків до сьогодення. Проте робота лише виграла б, якби здобувачка уникала зайвої констатації або номінального, суто декларативного згадування авторитетних імен і фундаментальних досліджень, до яких у подальшому тексті праці практично не звертається.

Отже, дисертаційне дослідження Якимчук Олени Миколаївни на тему **«Ментальні основи творчості українських композиторів кінця XX - першої чверті XXI століття: семіотичний дискурс»** є самостійною, завершеною та глибокою науковою працею, що вирішує важливу соціокультурну та теоретико-музикознавчу проблему — дешифрування образно-сміслових вимірів національної ментальності у сучасній вітчизняній композиторській творчості за допомогою семіотичної методології. Наукова новизна та особистий внесок здобувачки полягає у принципово новому

методологічному та аналітичному підході до матеріалу. Зокрема, у дисертації вперше на рівні докторського дослідження: здійснено виокремлення ментальних констант (архетипів), обґрунтовано та впроваджено у музикознавчий дискурс пошук наскрізних образів та ідей, які повторюються в українській культурі протягом століть і кодують її специфіку (зокрема, архетип Землі, кордоцентризм як «культ серця», Софійність та козацький міф); розгорнуто масштабний дискурс-аналіз, детально вивчено, як саме ці глибинні ментальні смисли проговорюються та транслиуються у музичних текстах межі століть, виступаючи складними знаковими системами; проведено реконструкцію ментальних моделей, описано соціокультурні та естетичні механізми того, як людина сучасної епохи через простір музичної культури артикулює свій зв'язок із часом, простором, добром, злом, категорією долі та власною національною ідентичністю.

Праця містить нові, теоретично обґрунтовані та практично вагомі результати, які суттєво розширюють горизонти сучасного українського мистецтвознавства. Основні положення та висновки дисертації вповні відображені у публікаціях, зокрема у наукових фахових виданнях України та міжнародних базах даних. Зважаючи на вищевикладене, дисертація за своєю актуальністю, науковою новизною, методологічною дисципліною, обґрунтованістю висновків та рівнем широких узагальнень повністю відповідає всім вимогам чинного законодавства України, зокрема Порядку присудження наукових ступенів. Її авторка — **Якимчук Олена Миколаївна** — безумовно заслуговує на присудження наукового ступеня доктора мистецтвознавства за спеціальністю 17 00 03- Музичне мистецтво.

Професор, доктор мистецтвознавства,
завідувачка кафедрою історії української та зарубіжної музики
Харківського національного університету мистецтв
імені І. П. Котляревського

Ірина Драч

*Підпис — Драч Ірина
Засвідчує
Начальник відділу
діловодства та архіву*

